

GELIJKE KANSEN VOOR ÀLLE BEGAAFDE LEERLINGEN?

Het signaleren van begaafdheid is complex, met name binnen scholen met een hoge schoolweging. Cognitief talentvolle leerlingen die geen hoogopgeleide ouders hebben, anderstalige ouders of ouders met een migratieachtergrond en kinderen die leven in armoede, vallen systematisch buiten de boot als het gaat om het signaleren van hun potentie. De wijze waarop gekeken wordt naar kansengelijkheid en begaafdheid is hierbij cruciaal.

Sinds 2016 is er veel aandacht voor kansen(on)-gelijkheid. Kinderen met gelijke capaciteiten moeten gelijke kansen krijgen op onderwijs waarin zij hun talenten optimaal kunnen ontwikkelen (Onderwijsraad, 2021). Onderzoek laat zien dat kinderen uit gezinnen met een lagere sociaal-economische status (SES) gemiddeld minder goed presteren dan kinderen met een hogere SES, ook wanneer de cognitieve capaciteiten gelijk zijn (Von Stumm, 2017). En zelfs bij gelijke leerprestaties hebben kinderen uit gezinnen met een lagere SES meer kans op een lager schooladvies (Onderwijsinspectie, 2017). Recent onderzochten Bluemink en collega's (2022) onderpresteren in het Nederlandse basisonderwijs, waarbij onderpresteren werd gedefinieerd als een discrepantie tussen de leerpotentie en het schools presteren. Het blijkt dat onderpresteren vaker voorkomt bij leerlingen met laag en middelbaar opgeleide ouders dan bij leerlingen met hoogopgeleide ouders (hbo en wo). Dit geldt voor alle basisvakken. Hetzelfde geldt voor leerlingen met een niet-westerse migratieachtergrond, maar in geringere mate. We gaan in op twee paradigma's van begaafdheid en relateren dit aan het bieden van gelijke kansen.

Het 'begaafde kind'-paradigma: begaafdheid als natuurlijke aanleg

Het 'begaafde kind-paradigma' gaat uit van begaafd-

heid als een natuurlijke aanleg van het kind, waarbij het hebben van een hoog IQ onderscheidend is (Dai & Chen, 2014; Hollingsworth, 1942; Terman, 1926). Veel elementen hiervan zien we nog steeds terug, zoals het idee dat een IQ-test nodig is om begaafde leerlingen te selecteren en dat hoge intelligentie gelijk staat aan begaafdheid. Om gelijke kansen te bieden aan kinderen *met gelijke capaciteiten*, is het bepalen van die capaciteiten essentieel. Hierbij lopen de eerder genoemde groepen kinderen risico's. Het is bekend dat leerkrachten (onbedoelde) vooroordelen hebben over de capaciteiten van leerlingen met bepaalde sociale achtergronden die hun verwachtingen bepalen (Wang et al., 2018). Golle en collega's (2022) laten zien dat leerkrachten jongens en kinderen met hoogopgeleide ouders eerder als begaafd waarderen, ondanks vergelijkbare persoonskenmerken, cognitieve capaciteiten en motivatie. Leerlingen 'lezen' de verwachtingen van hun leerkrachten via (non-verbale) interacties. Dit beïnvloedt de psychosociale ontwikkeling en hun leerprestaties (Denessen et al., 2022). Het tweede risico is dat door onderpresteren cognitieve capaciteiten niet goed kunnen worden vastgesteld. Zoals gezegd presteren kinderen met lager opgeleide ouders vaker onder. Tot slot is er het derde risico dat intelligentietests niet goed aansluiten. Deze testen zijn talig en voor de westerse cultuur genormeerd. Dit laatste geldt ook voor non-verbale intelligentietests

(Kaldenbach, 2007). Lagere IQ-scores verwijzen dus (deels) naar onbekendheid met de (school)taal en/of cultuur. Dit leidt tot vragen over de waarde en validiteit van IQ-tests (Van Hoogdalem & Bosman, 2024).

Differentiatieparadigma: begaafdheid als ondersteuningsbehoefte

Het differentiatieparadigma is meer recent. Hierin wordt begaafdheid gezien als een – al dan niet tijdelijke – onderwijs- of ondersteuningsbehoefte (Dai & Chen, 2014), ofwel een mismatch tussen ontwikkelingsbehoefte en ontwikkelingsaanbod (Matthews & Foster, 2005). Hierbij is het niet nodig om kinderen te labelen als begaafd, zolang er aanpassingen gemaakt kunnen worden wanneer het onderwijsaanbod onvoldoende aansluit (Bakx et al., 2021). Dit vraagt om goede differentiatie. De manier waarop de leerkracht differentieert is bepalend voor de verschillen in kansen voor leerlingen (Denessen, 2017; Deunk et al., 2015). De keuze voor een differentiatievorm wordt vaak gestuurd door lesmethoden. Nog regelmatig is dit het werken met niveaugroepen. Er is veel wetenschappelijk bewijs dat dit leidt tot minder zelfvertrouwen en een laag zelfbeeld bij leerlingen in de lagere niveaugroepen, niet alleen wat betreft het specifieke vak, maar over hun leren in het algemeen (Francis et al., 2019). Kinderen van ouders

met een hoge SES zijn oververtegenwoordigd in de hoge niveaugroepen, en kinderen van ouders met een lage SES in de lage niveaugroepen. Dit is gerelateerd aan de startpositie van leerlingen en slechts deels aan verschillen in cognitieve capaciteiten. Al bij de instroom van kleuters speelt bias van leerkrachten een grotere rol dan hun feitelijke capaciteiten (Ready & Chu, 2015). Willekeurig gekozen leerlingen die in een hogere niveaugroep worden geplaatst, behalen betere leerresultaten dan vergelijkbare leerlingen die in de oorspronkelijke niveaugroep blijven en soms zelfs betere resultaten dan leerlingen die al in de hogere niveaugroep zaten (Rubie-Davies, 2015). Dit laat de kracht van hoge verwachtingen, en daardoor meer uitdagend onderwijs zien.

Conclusie en aanbevelingen

Er kan dus vanuit verschillende paradigma's naar begaafdheid worden gekeken, waarbij er altijd valkuilen zijn als het gaat om het signaleren van cognitief talent bij leerlingen met minder hoog opgeleide ouders, een lage SES en/of een migratieachtergrond. Deze groepen zijn nog steeds ondervertegenwoordigd in voorzieningen voor begaafde leerlingen, met name wanneer er specifieke toegangseisen gesteld worden zoals een hoge IQ-score. Hetzelfde geldt voor de hogere niveaus van

voortgezet onderwijs, waarbij lagere verwachtingen leiden tot een lager schooladvies. Deze ondervertegenwoordiging is niet gemakkelijk op te lossen. Wel kunnen we stappen zetten in de goede richting. Het is van belang dat professionals in het onderwijs zich bewust zijn van hun eigen opvattingen over begaafdheid en kansengelijkheid, en hoe deze opvattingen hun handelen en de situatie op school beïnvloeden. Door kritisch na te denken over deze thema's en in gesprek te gaan met collega's, kan een heldere schoolvisie worden gevormd, waarin zowel begaafdheid als kansengelijkheid centraal staat. Een dergelijke visie biedt duidelijkheid aan leerkrachten, ouders en leerlingen over de waarden en het beleid van de school. Kwaliteitscoördinatoren en intern begeleiders kunnen vanuit deze visie hun collega's ondersteunen en stimuleren. Daarnaast is het belangrijk om te evalueren of er voldoende expertise aanwezig is op het gebied van begaafdheid en om zo nodig passende ondersteuning of professionalisering te zoeken, met specifieke aandacht voor de combinatie van gelijke kansen en begaafdheid.

In de klaspraktijk kan het onderwijs vormgegeven worden vanuit hoge verwachtingen voor alle leerlingen. Flexibel groeperen, waarbij wordt afgewisseld tussen homogene en heterogene groepen, kan hier-

aan bijdragen. Het is ook waardevol om alle leeractiviteiten toegankelijk te maken voor alle leerlingen, inclusief activiteiten die meer zelfstandigheid en leerstofbeheersing vereisen. Hoewel niet alle leerlingen deze activiteiten zullen kiezen, worden ze op deze manier niet bij voorbaat uitgesloten. Ten slotte kan het betrekken van leerlingen bij de keuze van onderwijsleeractiviteiten en het aansluiten bij hun persoonlijke interesses de leerervaring verder verrijken. ■

Meer lezen?

- *Geraadpleegde literatuur en leestips vind je bij dit artikel in het online archief op www.tijdschriftib.nl*

Dr. Linda van den Bergh is lector Waarderen van Diversiteit bij Fontys Opleidingscentrum voor Speciale Onderwijszorg (OSO).

Prof. dr. Anouke Bakx is lector Goed leraarschap, Goed leiderschap bij Fontys Hogeschool Kind en Educatie en Bijzonder hoogleraar Begaafdheid aan de Radboud Universiteit.

Tips

- Wees je bewust van je eigen vooroordelen over begaafdheid en kansengelijkheid.
- Ontwikkel een heldere schoolvisie en zorg voor voldoende expertise rondom begaafdheid en gelijke kansen.
- Hanteer hoge verwachtingen, differentieer flexibel en bied uitdagende activiteiten aan voor alle leerlingen.

Samenvatting

Het signaleren van begaafdheid is complex, vooral in scholen met een hoge schoolweging. Kinderen uit lagere sociaal-economische milieus en/of met een migratieachtergrond worden vaak over het hoofd gezien. Daarbij speelt het 'begaafde kind'-paradigma een rol, dat begaafdheid ziet als een natuurlijke aanleg, en het differentiatieparadigma, dat begaafdheid ziet als een ondersteuningsbehoefte. Beide hebben hun valkuilen bij het signaleren van begaafdheid. Het is belangrijk om bewust te zijn van je eigen opvattingen over begaafdheid en kansengelijkheid, en om flexibel te differentiëren in de klas.